

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دین و فرهنگ

یادی از پیشوای روحانی جنبش مشروطه

دیدگاه‌های

آخوند خراسانی

و شاگردانش

اکبر ثبوت

انتشارات طرح نو

خیابان خرمشهر (آپادانا) - خیابان نوبخت

کوچه دوازدهم - شماره ۱۰ تلفن: ۸۸۷۴۵۶۰۶

تلفن فروشگاه: ۸۸۵۰۰۱۸۳ تلفن مرکزپخش: ۸۸۷۶۸۳۸۵

صندوق پستی: ۷۷۱۳ - ۱۵۸۷۵

• دیدگاه‌های آخوند خراسانی و شاگردانش • نویسنده: اکبر ثبوت • حروفچینی و صفحه‌آرایی:

هانی‌مرجوی • چاپ و صحافی: فرنگارنگ • نوبت چاپ: اول ۱۳۸۹ • شمارگان: ۳۳۰۰ جلد • تمامی

حقوق محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً و جزئاً به هر صورت (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و

انتشار الکترونیکی) بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است.

ISBN: 978-964-7134-73-6

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۱۳۴-۷۳-۶

ثبوت، اکبر، ۱۳۲۴ -

دیدگاه‌های آخوند خراسانی و شاگردانش (یادی از پیشوای روحانی جنبش مشروطه) / اکبر ثبوت
تهران: طرح نو، ۱۳۸۹.

۹۳۶ ص. - (دین و فرهنگ / مجتهدان و علما - ایران - سرگذشت‌نامه)

۲۰۷۰۵۲۱ ۲۹۷/۹۹۶ BP ۵۵ / ۳ / ۳ / ۱۳۸۹

تصویر آخوند خراسانی با بزرگترین سایزی که امکان دارد
و قابل تشخیص است، جایگزین این کادر شود

آخوند ملا محمد کاظم خراسانی

تصویر آقابزرگ با سایز ۱۰×۱۳
جایگزین این کادر شود

علامه شیخ آقابزرگ تهرانی

فهرست مندرجات

۳۱ آخوند خراسانی در یک نگاه
۳۵ دربارهٔ این دفتر
۳۸ چند نکته
۴۹ پیشگفتار
۵۳ گفتار اول، دیدگاه‌های آخوند خراسانی
۵۵ فصل اول – شرح خطبهٔ اول نهج البلاغه
۶۰ اختلاف الحكماء على قولين: اصالة الوجود و اصالة الماهية
۶۳ شبهة الثنوية
۶۵ المراد بالاخلاص
۶۸ الصفات على انحاء
۷۰ القول في الصفات
۷۰ علمه تعالى
۷۳ قدرته تعالى
۷۵ افعال العباد
۷۸ ایراد به آخوند خراسانی به دلیل اعتقاد او به وحدت وجود و.....
۸۱ فصل دوم – نگاهی به مکاتبات و تلگرافات آخوند خراسانی
۸۳ اقسام حکومت (شرعی و غیرشرعی، عادل و ظالم).....
 ایران شایستهٔ چه نوع حکومتی است؟ پاسخ این سؤال با
۸۵ عقلای ملت است که در کار سیاست بصیرت دارند
۸۶ تلگراف مرحوم آخوند به صدراعظم عثمانی، مراد از مشروطه، لزوم آزادی.....
۸۷ چهار سند در مخالفت با وام گرفتن از بیگانگان

- مقدمه ۸۷
- سند اول - نامه به شهید ثقه الاسلام ۹۰
- یادآوری ۹۱
- سند دوم - تلگراف آخوند خراسانی به انجمن سعادت ایرانیان در اسلامبول ۹۱
- سند سوم - تلگراف به سفیران دولت‌ها به توسط انجمن سعادت ایرانیان در اسلامبول ۹۲
- سند چهارم - نامه به سران دولت‌های خارجی در شرح مظالم محمدعلی میرزا
در دوران استبداد صغیر ۹۲
- هیچ طبقه‌ای نباید امتیازات ویژه داشته باشند ۹۳
- جز معصوم هیچ‌کس نباید اختیارات مطلق داشته باشد ۹۴
- تصویر نامه آخوند خراسانی به انجمن ایرانیان در لندن ۹۶
- تصویر ترجمه نامه آخوند خراسانی به انجمن ایرانیان در لندن ۹۷
- فصل سوم - نمونه‌هایی از واژه‌ها و ترکیبات و عبارات و جملات موجود در بیانه‌ها و
پیام‌ها و تلگراف‌های منتشر شده آخوند خراسانی ۹۹
- فصل چهارم - رفتار بزرگوارانه و محبت‌آمیز آخوند خراسانی با مخالفان خود و پیروی
او در این مورد از معصومان ۱۰۵
- فصل پنجم - اهتمام آخوند خراسانی در رفع اختلافات شیعیان و سنیان (استناد به اوامر موکد
معصومان به برخوردهای محبت‌آمیز با سنیان) ۱۱۳
- برخوردهای محبت‌آمیز شریف مرتضی با بزرگان اهل سنت ۱۱۵
- الف. ابن‌بواب کاتب و خطاط نامی ۱۱۶
- ب. ابوالفتح نیشابوری نحوی ۱۱۸
- ج. حسین‌بن شجاع صوفی ۱۱۹
- د. ابوبکر محمدبن عمر عنبری ۱۲۰
- ه. علی‌بن عبیدالله سمس ۱۲۱
- و. ابوالحسن علی بن احمد فالی ۱۲۲
- فصل ششم - دفاع از حقوق غیرمسلمانان ۱۲۵

- آیا لازمهٔ مسلمانی رفتار تحقیرآمیز با غیرمسلمانان است؟ ۱۲۶
- پاسخ این دعاوی ۱۲۷
- مفهوم برادری و برابری مسلمانان و غیرمسلمانان ۱۲۷
- دفاع از رفتار محبت‌آمیز با غیرمسلمانان، استناد به رفتار پیامبر(ص) و فاطمه زهرا(ع) ۱۲۸
- دفاع از مجازات قاتلان یک زرتشتی ۱۲۹
- سکوت مشروعه‌طلبان در برابر قتل عام مسلمانان به دست روس‌ها ۱۳۲
- سکوت مشروعه‌طلبان در برابر وابستگی‌های روزافزون محمدعلیشاه به روس‌ها ۱۳۳
- سکوت مشروعه‌طلبان در برابر پرداخت دیه‌ای معادل دو هزار برابر دیهٔ ذمی برای قتل یک انگلیسی ۱۳۶
- نکوهش کسانی که به آزار غیرمسلمانان بپردازند ۱۳۸
- سفارش‌های معصومان در رعایت حقوق غیرمسلمانان و نیکی به ایشان ۱۴۱
- لزوم دفاع از غیرمسلمانان و رفتار محبت‌آمیز و محترمانه با ایشان ۱۴۳
- سخنان و اقدامات بزرگان اسلام در حمایت از حقوق غیرمسلمانان ۱۴۸
- سخنان و اقدامات خلیفه عمر در حمایت از غیرمسلمانان ۱۵۱
- پیوندهای محترمانه و حتی صمیمانه با غیرمسلمانان در عین حفظ عزت مسلمانی، روابط صمیمانهٔ شریف رضی و شریف مرتضی با ابواسحاق صابی و ستایش‌های آن دو از وی ۱۵۲
- اعتراض اهل سنت به دفاع علمای تهران از قاتلان یک زرتشتی ۱۵۵
- پاسخ اعتراض - توصیه‌های پیشوایان شیعه به رفتارهای عادلانه و محترمانه و محبت‌آمیز با غیرمسلمانان ۱۵۸
- کلام آخر در این باب - پاسخ به مستبدان در مورد وضعیت غیرمسلمانان ۱۶۱
- فصل هفتم - چگونگی برخورد با قدرت‌های خارجی** ۱۶۵
- الف. نامهٔ کنسول روس به آخوند خراسانی ۱۶۶
- ب. پاسخی که از سوی آخوند خراسانی برای کنسول روس ارسال شد ۱۶۶
- پاسخی که به دستور آخوند خراسانی به نامهٔ سفیر روس و در دفاع از عملکردها و خدمات شوستر آمریکایی داده شد ۱۶۹
- نامهٔ آخوند خراسانی برای دولت انگلیس ۱۶۹

- نامه آخوند خراسانی برای سران دولت‌های بزرگ ۱۷۱
- یادآوری - برخوردهای محترمانه با مخالفان، ناروا نیست. ۱۷۴
- فصل هشتم - ویژگی‌های حاکم برحق و حکومت اسلامی ۱۷۵
- ضرورت هم‌سطح بودن زندگی کسانی که در رأس حکومت اسلامی هستند یا توده‌ها و تنگدستان ۱۷۶
- حق نظارت برای همه مردم بر عملکرد حکام ۱۸۵
- همه انسانها در معرض لغزش‌اند ۱۸۶
- ضرورت وجود حکومت و حاکم برای جامعه ۱۸۹
- راه‌کاستن از فساد در تشکیلات حکومت: دعوت به انتقاد از خطاهای حکمرانان ۱۸۹
- نمونه‌هایی از واکنش پیامبر(ص) در برابر اعتراض‌های ناروا. ۱۹۲
- پس از پیامبر(ص). ۱۹۷
- در دوره خلافت امام علی(ع). ۱۹۸
- مقایسه شیوه معصومان با شیوه ۲۰۱
- شیوه حکومت مستبد در برخورد با معترضان ۲۰۳
- نقی هرگونه تبعیض و تمایز در استفاده مردم از بیت‌المال ۲۰۵
- ضرورت رعایت کامل برابری با استناد به سخنان و عملکردهای پیشوایان دین ۲۰۶
- در عصر پیامبر(ص) ۲۰۶
- انحراف از شیوه پیامبر(ص) در دوره خلفا. ۲۰۷
- بازگشت به سنت پیامبر(ص) و رعایت مساوات در عصر امام علی(ع) ۲۰۸
- واکنش‌های مخالفان مساوات در برابر برنامه امام علی(ع)، پیشنهادهای مصلحت اندیشان و پاسخ امام(ع) ۲۱۲
- تأکید امامان دیگر بر رعایت مساوات در استفاده از اموال عمومی ۲۱۵
- تأکید فقیهان شیعه و نیز شافعی و مالک بر رعایت مساوات ۲۱۶
- جایگاه اصل مساوات در عملکردهای مشروعه‌خواهان کجاست؟ ۲۱۸
- حکام در میان خود و مردم حجاب قرار ندهند ۲۲۰
- عدم تصرف در بیت‌المال و اموال عمومی جز با اجازه مردم ۲۲۰
- شیوه امام علی(ع) ۲۲۱
- شیوه پیامبر(ص). ۲۲۳

- شیوه پیامبر(ص) در ردّ درخواست‌های مالی اعضای خانواده و عزیزان خود ۲۲۵
- شیوه برخی از خلفا در پیروی از پیامبر(ص) در امور مالی ۲۲۷
- ضرورت ریشه کن شدن فقر از جامعه اسلامی ۲۲۸
- مقایسه عملکردهای مشروعه خواهان با خواسته‌های شریعت در ریشه کن کردن فقر ۲۳۰
- ادعای مشروعه بودن حکومت با وجود فقر گسترده در جامعه باطل است ۲۳۰
- شیوه خلفا در ریشه کن کردن فقر ۲۳۲
- مشروعه خواهان عملکردهای خلفا و اوامر امام علی(ع) را ببینند و پاسخ دهند ۲۳۴
- مسئولین حکومتی باید آنچه را دارند و آنچه را مصرف می‌کنند به اطلاع مردم برسانند ۲۳۵
- لزوم جلب موافقت و رضایت مردم در تصمیم‌گیریهای سیاسی و نظامی ۲۳۷
- مسئولین حکومت باید در برابر اعتراض‌های مردم پاسخگو باشند ۲۳۸
- ضرورت مبارزه قاطع با تخلفات و سوء استفاده‌های بستگان و اطرافیان حاکم و عمال او ۲۳۸
- سختگیری عمر بر عمال و کسان و نزدیکانش و نتیجه آن ۲۴۰

فصل نهم - نراقی و دیدگاه او درباره حکومت روحانیان - (در دو ساحت استدلال‌های

- نظری و واقعیت‌های عینی) ۲۴۳
- انتقادهای تند و تیز نراقی به روحانیان ۲۴۴
- نکوهش‌های نراقی از مولوی - منظور از مولوی؟! ۲۴۶
- انتقادهای نراقی به قاضیان روحانی و عملکردهای روحانیان ۲۴۹
- انتقادهای نراقی به فقیهان و به آنچه نام علم بر آن نهاده‌اند ۲۵۱
- انتقادهای نراقی از خویها و عملکرد علما ۲۵۳
- انتقادهای نراقی به واعظان و شیوه‌های ایشان ۲۵۵
- انتقادهای نراقی به اهل عبادت و عملکردهایشان ۲۵۶
- اصناف گدایان ۲۵۸
- انتقادهای نراقی از شیوه‌ها و عملکردهای فقیهان و زاهدان و واعظان ۲۵۸
- برگردیم به سخنان آخوند خراسانی - نتیجه گیری از انتقادهای نراقی به روحانیان .. ۲۶۴
- دو برخورد متناقض محقق نراقی با روحانیان و توجیه آن ۲۶۵

فصل دهم - مروری بر تجربه‌های گذشته - (از محقق کرکی تا میرزای شیرازی) ۲۶۹

- ارزش و اهمیت تجربه..... ۲۶۹
- لزوم توجه به تجربه‌های گذشته در اشغال مسند حکومت..... ۲۷۱
- جلوس محقق کرکی بر مسند حکومت و پیامدهای آن..... ۲۷۲
- سیاست صفویه در سب و لعن و دشنام‌گویی علنی به خلفا و ائمه اهل سنت و پیروان آنان، تبعات این ماجرا..... ۲۷۳
- دستور اخراج سنیان و خاصه فضلا و علمایشان از ایران، و اجبار آنان به ترک خانه و کاشانه خود..... ۲۷۵
- برخوردهای نادرست با سیاست‌گرانِ کاردان و شایسته..... ۲۷۶
- تشدید اختلافات در میان علمای دین، درگیری‌های محقق کرکی با:..... ۲۷۹
۱. شیخ ابراهیم قطیفی..... ۲۸۰
۲. حسین بن عبدالحق اردبیلی معروف به الهی..... ۲۸۲
۳. امیر سیدنعمه‌الله حلی..... ۲۸۲
- اقداماتی که برای واداشتن میرزای شیرازی به تشکیل حکومت اسلامی صورت گرفت..... ۲۸۳
- الف. اقدامات سید جمال‌الدین اسدآبادی..... ۲۸۳
- ب. اقدامات ملک‌خان..... ۲۸۵
- انتقادهای ملکم از عدم اجرای قوانین اسلامی..... ۲۸۶
- ملکم رهبران مذهبی را به تأسیس حکومت اسلامی می‌خواند..... ۲۸۷
- ملکم همگان را برای تأسیس حکومت دینی، به پیروی از مجتهدین می‌خواند..... ۲۸۸
- ملکم مردم را به براندازی حکومت غیرشرعی و تأسیس حکومت دینی که عالم‌ترین مرجع شیعه در رأس آن باشد می‌خواند..... ۲۹۰
- ج. پیشنهاد ناصرالدین شاه به میرزای شیرازی..... ۲۹۱
- پاسخ میرزای شیرازی..... ۲۹۱
- یادآوری (۱)..... ۲۹۳
- یادآوری (۲) – در باب پاسخ میرزای شیرازی به سیدجمال‌الدین..... ۲۹۴
- یادآوری (۳) – درباره ملکم و خیانت و خدمت او..... ۲۹۵
- ملکم و امتیازدهی به خارجیان..... ۲۹۶
- ملکم و تأسیس محفل فراماسونی در ایران و وابستگی او به انگلیسی‌ها و روس‌ها؟..... ۲۹۸
- آنچه با فراماسون بودن ملکم – و غربزدگی و وابستگی او به انگلیسی‌ها – در تناقض است..... ۳۰۰

- ملکم و شهرت طلبی ۳۰۱
 سوء ظن میرزای شیرازی و آخوند خراسانی به طرح ملکم برای تأسیس
 حکومت اسلامی ۳۰۲
 یادآوری (۴) - در باب پیشهاد ناصرالدین شاه به میرزای شیرازی ۳۰۳
- پیوست های فصل دهم** ۳۰۴
- پیوست شماره ۱ - کرکی صاحب اختیار حکومت و فرمانروای حقیقی در عصر
 شاه طهماسب ۳۰۴
 پیوست شماره ۲ - نگاهی به رساله قطیفی در رد کرکی ۳۰۵
 پیوست شماره ۳ ۳۰۸
 پیوست شماره ۴ سخنان سید جمال الدین درباره و وظیفه علما در تصدی زمامداری و
 رهبری سیاسی ۳۰۸
 پیوست شماره ۵ - وظایف حکومت از نظر سید جمال الدین ۳۰۹
 پیوست شماره ۶ - سخنان سید جمال الدین در باب قدرت عظیم و نفوذ گسترده علما
 دین و وظیفه ای که در استقرار حکومت شرعی دارند ۳۱۰
 پیوست شماره ۷ - طرح اجرایی سید جمال الدین برای تشکیل حکومت شرعی،
 شرایط لازم برای حاکم به نظر او ۳۱۳
 پیوست شماره ۸ - نتیجه تسلط علمای دین بر حکومت ۳۱۳
 پیوست شماره ۹ - گزیده ای از نوشته های ملکم خان در باب لزوم اجرای قوانین
 اسلام، تشکیل حکومت اسلامی، حاکمیت فقیهان و ۳۱۴
 قانون، قانون شریعت ۳۱۴
 قانون پاریس و روس و... نه! اصول بهترین قوانین را شریعت به ما می آموزد ۳۱۴
 ضرورت تشکیل مجلس شورا از مجتهدین بزرگ، ضرورت نظارت مجلس بر
 اجرای قوانین ۳۱۵
 تخطئه و تمبیح اعطای امتیازات به خارجیان ۳۱۵
 هیچ کاری نمی تواند انجام شود مگر با رهبری مجتهدین ۳۱۵
 تمبیح بازداشت و تبعید یکی از علما ۳۱۶
 علت همه مصائب ایران، اجرا نشدن قوانین شریعت خداست؛ نجات
 کشور ممکن نیست مگر با اجرای احکام خدا. شرافتی بالاتر از اسلام

- نیست. یگانه راه نجات این است که علما و فضلاء ما در یک مجلس شورا جمع شوند و موافق اصول شریعت اسلام، امور ملت را نظم بدهند. مشروع تر و شریف تر و مقدس تر و واجب تر از این هدف، چه آرزویی می توان یافت؟ ۳۱۶
- ضرورت تجمع در اطراف مجتهدین و علمای دین و قبول رهبری آنان ۳۱۸
- آنچه با علم علمای اسلام مطابق باشد حق است و هر لفظی که در گفتار ما مطابق عین اسلام نباشد، از صمیم دل آن را رد و لعن می کنیم ۳۱۸
- مالیات و سیله ای است برای تقویت و اجرای قوانین شریعت خدا ۳۱۹
- تخفیف و تمییح اعطای امتیازات به بیگانگان ۳۲۰
- تمییح رفتار حکومت با سید جمال الدین و دیگر علما ۳۲۰
- در ترویج حقایق اسلامی بکوشید ۳۲۰
- تأکید بر استقرار اصول آدمیت و اجرای قوانین عادلانه الهی، تخفیف توکل به قوانین خارجی و دفاع از اسلام علما و علمای اسلام ۳۲۱
- تخفیف اعطای امتیازات به خارجیان، نیازی به قوانین خارجی نیست؛ اصول اسلام کافی است؛ توصیه به تجمع در اطراف علمای دین و قبول رهبری آنان و لزوم حضور آنان در مجلس شورا ۳۲۲
- تمییح رفتار حکومت با سید جمال الدین، توصیه به سرمشق گرفتن علما از وی ۳۲۳
- روح حقیقت و پرتو حق را بیش از همه جا در مجلس شورایی می توان یافت که علما تشکیل دهند ۳۲۳
- خوشوقتی از پیروزی ایرانیان در شورش بر ضد امتیاز تنباکو، تقدیر از رهبری میرزای شیرازی در آن ماجرا ۳۲۴
- تمییح اعطای امتیازات به بیگانگان و دیگر سیاست های ناروای حکومت ۳۲۵
- وظیفه علما در تشکیل مجلس شورا و استوار ساختن حقوق ملت بر طبق اصول شرع ۳۲۶
- اطاعت همگان از میرزای شیرازی و نقشی که او می تواند برای نجات ایرانیان ایفا کند دعوت از علما به روشنگری و گرد آوردن مردم به دور خود و ادامه مبارزه تا سرنگونی حکومت غیر شرعی و احیای دین و تشکیل حکومت اسلامی ۳۲۶
- اسلام منبع قدرت های عدل الهی و ضامن آسایش آدم و محرک همه انتظامات صحیح در جهان است. سعادت آدمیان با ظهور دولت حقه میسر خواهد بود. مجتهدین اسلام کامل ترین امنای آدمیت اند ۳۲۷

- عنان همه انتظامات در تحت رهبری مجتهدین است و آنان سرداران حزب‌الله‌اند.
- ۳۲۸ دعوت از آنان به علمداری سپاه‌رهایی بخش
- علمای و عقلای کشور، حقوق دولت و ملت را بر طبق اصول شریعت خدا معین کنند؛ و پیوسته مراقب باشند تا حدود مقرره محفوظ بمانند؛ لزوم اجتماع در مسجد،
- ۳۲۹ ابتدای حرکت در مسجد
- عادلانه‌تر از قوانین الهی اسلام قانونی نیست. همان‌گونه که در صدر اسلام بود، امروز نیز فرد فرد امت اسلام باید بر اجرای قوانین نظارت و مراقبت نماید و از تجاوز به
- ۳۳۰ حریم آن جلوگیری کند
- ۳۳۱ مشعل رهبری عالم در دست علمای اسلام است
- گزارشی به قلم ملکم از گفتگو با یک سفیر خیالی: اغلب رؤسای جماعت آدمیت
- ۳۳۲ از علمای دین‌اند. جمیع ترقیات دنیا را بر اصول اسلام باید استوار کرد
- برپایی حکومت حقه، تحت ریاست مجتهدین است و مظهر اعظم ایشان باید افضل و
- اعلم و عادل‌ترین مردم باشد و از سوی عاقله اهل معرفت انتخاب شود. علمای
- ۳۳۳ اسلام محرک بزرگی عقاید مرفقی هستند، نجات عالم در اجرای اصول اسلام است.
- سر امامت، دو نوع حکومت در ایران به موازات یکدیگر: حکومت غاصب شاه و
- حکومت مشروع مجتهدین؛ دعوت از علمای دین به تشکیل دولت حقه؛ مجتهدین
- امینان جوامع آدمیت و سروران حزب‌الله‌اند. بدون قدرت اسلام و بدون ریاست
- علمای اسلام هیچ کار مهمی از پیش نخواهد رفت. «الله اکبر» بلندترین ندای اتحاد
- مسلمانان و نوید همه نعمت‌های دنیوی و اخروی و صیغه قسم جامع است. اسلام متعلق
- به همه مسلمانان است نه قوم و نژادی خاص؛ آنچه را به تصدیق علمای اسلام خیر
- ۳۳۴ است بپذیرید. تسخیر عالم حق اسلام است اما کدام اسلام؟
- ۳۳۷ یک محاوره تخیلی
- ۳۳۸ کشور را بر طبق حق و مطابق حکم خدا نظم بدهید.
- میرزای شیرازی امام شرعی امت و سرپرست حکومت است و باید بر همه حکام
- عرفی مسلط باشد و همه نیز تابع اویند. اداره حکومت باید در تحت ضوابط شرعی
- درآید. بر طبق قانون شریعت، پس از میرزا عالم‌ترین و فاضل‌ترین و عادل‌ترین
- ۳۳۹ فرد، با انتخاب فضایی ملت به سرپرستی حکومت منصوب می‌شود
- نتیجه تشکیل مجلس علما: استقرار حکومت مشروعه و حاکم شدن عدالت شرعی
- و تعیین حقوق توده بر طبق شریعت. با رهبری علمای اسلام و عدالت مسلمین، به

- ۳۴۱ ... استقرار دولت حقه کمک کنید. اداره امور دولت، با متابعت اصول شریعت باشد ...
- وضع قوانین باید در محدوده حدود الهی، و اداره امور دولت باید با متابعت اصول شریعت باشد. همه مصائب ملتها به دلیل تخلف از حدود الهی است. ضرورت دخالت علمای دین در وضع قوانین و تنظیم برنامه برای حکومت، معنی و محدوده آزادی ...
- ۳۴۲ ... قوانین اسلام بهترین و کامل ترین قوانین است. انتقاد از عملکردهای حکام که ملل خارجه را به اسلام بدبین کرده. در صدر اسلام، رعایت قوانین اسلام، آبادانی و ثروت و آسودگی مردم در بالاترین درجه را در بر داشت ...
- ۳۴۶ ... اصول فکری ملکم مبتنی بر اسلام است و مدعی برابری آنها با لیبرالیسم غربی نیست. نظمی که در ایران به وجود می آید، باید با دقت تمام بر موازین اسلامی استوار شود.
- ۳۴۷ ... همه چیز باید اسلامی باشد ...
- فصل یازدهم - گفت و گو با میرزای نائینی ... ۳۴۹
- پیوست (۱) ... ۴۱۲
- پیوست (۲) ... ۴۱۷
- فصل دوازدهم - گفتگوهای موافقان و مخالفان مشروطه ... ۴۲۱
- الف. مشروطه یا مشروعه؟ ... ۴۲۱
- پیامدهای نامطلوب سختگیری بر غیرمسلمانان و مسلمانان غیرشیعی ... ۴۲۷
- با پیروان دیگر ادیان و مذاهب همان گونه رفتار کنیم که می خواهیم همکیشان قدرتمند آنان با ما و همکیشان ضعیف ما رفتار کنند ... ۴۳۰
- پیامد تشکیل حکومت دینی در جوامع مسلمان ... ۴۳۵
- یادآوری: تأثیر وضع معیشتی مردم در شکل حکومت و چگونگی اعتقادات آنان ... ۴۳۶
- ب. مشروطه مشروعه نیست ... ۴۳۸
- نمونه هایی از عملکردهای حکومت های پیش از مشروطه ... ۴۳۹
- مشروطه بد است و مشروعه خوب؟ ... ۴۴۳
- یادآوری (۱) ... ۴۴۶
- تخطئه حکومت مشروطه سلطنتی ... ۴۴۶
- حمایت های مصلحتی مشروعه طلبان و قاطبه علما از حکومت های غیرشرعی ... ۴۴۸
- در نكوهش مشروطه خواهان ... ۴۵۱

مقایسه طرح ملکم برای سرنگونی نظام سلطنتی و برقراری حکومت فقیهان با طرح	
مشروع طلبان برای حکومت	۴۵۳
یادآوری (۲) روابط علمای شیعه با حکام عصر خود	۴۵۳
علامه حلی و سلطان محمد خدابنده	۴۵۴
محقق ثانی و شاه اسماعیل و شاه طهماسب	۴۵۵
شیخ بهایی و شاه عباس	۴۵۵
میرداماد و شاهان صفوی	۴۵۶
محقق سبزواری و شاه عباس دوم	۴۵۶
محقق خوانساری و شاه سلیمان	۴۵۷
علامه مجلسی و شاهان صفوی	۴۵۷
شیخ جعفر کاشف الغطا و فتحعلی شاه	۴۵۷
محقق نراقی و فتحعلی شاه	۴۵۸
ج. مشروطه یک نظام اروپایی و غیراسلامی است	۴۵۸
نگاهی به آنچه مسلمانان از غیرمسلمانان گرفتند	۴۵۹
نصوص دینی اخذ و اقتباس از غیرمسلمانان را تأیید می‌کند	۴۶۱
د. عموم مردم ایران جاهل اند پس شایسته حکومت مشروطه نیستند و نخست باید	
فرهنگ را گسترش داد	۴۶۳
پاسخ: اصلاح نظام سیاسی و گسترش فرهنگ را باید به موازات هم هدف گرفت	۴۶۴
یادآوری (۱) - اقدامات آخوند خراسانی و هم مسلکان او در حمایت از	
مدارس جدید	۴۶۷
یادآوری (۲) - توصیه به فراگیری دانش‌های گوناگون	۴۷۰
ه. انقلاب علیه استبداد را انگلیسی‌ها در ایران برپا کرده‌اند؟	۴۷۱
اقدامات غیرمسلمانان در پناه دادن به مسلمانان در صدر اسلام	۴۷۴
نفوذ منافقان و دشمنان اسلام در صفوف مسلمانان نخستین	۴۷۶
انحراف در مسیر جنبش، معلول سستی در پاسداری از حریم حق	۴۷۸
انتساب حوادث داخلی به عوامل بیگانه و غفلت از عوامل واقعی در درون جامعه	
غلط است	۴۸۰
و. مسند حکومت در زمان غیبت متعلق به نواب امام معصوم است	۴۸۳
لزوم نیابت از پیامبر (ص) و امامان (ع) در صحنه خدمت به مردم	۴۸۶

- ۴۸۷ اقدامات امام علی(ع) در صحنه خدمت به مردم.
- ۴۹۰ این هم از امامان دیگر
- ۴۹۲ این هم از حضرت عیسی(ع)
- ۴۹۵ عملکردهای حکام شرع در صحنه قضا
- ۴۹۶ عملکردهای حکام و قاضیان و مفتیان اهل سنت
- ۵۰۰ بی‌رسمی‌ها در تشکیلات قضایی و خطرهای منصب قضا
- ۵۰۵ هشدارهایی به زبردستان و متصدیان امور
- ۵۰۶ در میان همه اعمال علامه مجلسی کدامیک مقبول واقع شد؟
- ۵۰۷ ز. تشکیل حکومت اسلامی واجب است
- ۵۰۸ فقیهان شیعه و نماز جمعه
- ۵۱۳ فقیهان شیعه و تحریم جهاد ابتدایی و عدم وجوب نماز عیدین و اجرای حدود
- ۵۱۴ نتیجه‌گیری
- ۵۲۰ یادآوری - تحقیقی در پیرامون روایت عمرین حنظله
- ۵۲۳ نظر فقیهان متقدم درباره خیر واحد و مصرف سهم امام
- ۵۲۴ نیز درباره روایت عمرین حنظله و مفهوم آن
- ۵۲۶ دو نظریه متفاوت از شیخ انصاری درباره حکومت فقیهان
- ۵۲۷ نظریات فقیهان متقدم درباره مصرف خمس و زکات
- ۵۳۱ فصل سیزدهم - آیا آخوند خراسانی از تلاش‌های خود در مبارزه با استبداد پشیمان شد؟
- ۵۳۲ نگاهی به نامه‌ها و تلگراف‌های آخوند خراسانی در دو سال آخر زندگی
- ۵۳۶ نتیجه‌گیری
- ۵۳۷ ارزیابی مستندات مخالفان
- ۵۳۹ فصل چهاردهم - آیا مسلمانان غیر شیعی و غیر مسلمانان اهل نجات‌اند؟
- ۵۴۰ طرق آگاهی از حقایق اسلام و تشیع و حدود استفاده از آنها
- ۵۴۴ اشکال و پاسخ، ظن و تقلید در اصول عقاید چه حکمی دارد؟
- ۵۴۴ جواب آخوند خراسانی
- ۵۴۷ پاسخ علمای دیگر
- ۵۴۷ الف. محدثان